

RM 177

Zygmunt Glinka

UKŁAD PRZESTRZENNY GRUNTÓW
NIE UŻYTKOWANYCH ROLNICZO.

II. grunty nieuprawne pozaleśne.

Objaśnienia do mapy gruntów nieuprawnych.

Grudzień 1947 r.

Mapa gruntów nieuprawnych oparta jest na tych samych źródłach i założeniach, co i mapa lesistości; przy obliczaniu więc wskaźników wojewódzkich i ogólnokrajowego włączono do tej kategorii gruntów ogólne powierzchnie powiatów i województw grodzkich - ob-raz zaś kartograficzny dotyczy 271 powiatów wiejskich.

Przyjętą w nomenklaturze statystyki urzędowej nazwę "Inne grunty" zastąpiono terminem "Grunty nieuprawne", jako lepiej odpowiadającym rzeczywistości, niż nazwa "Nieużytki": do kategorii tej bowiem zaliczają się, prócz nieużytków właściwych, również wody oraz tereny osiedleńcze i komunikacyjne /grunty pod zabudowaniami i drogami/. Grunty, podlegające uprawie rolnej lub leśnej na te-renie powiatów i województw grodzkich włączono do omawianej tu ka-tegorii dlatego, iż uprawa ich nosi charakter przejściowy lub za-sadniczo nie gospodarczy, wskutek czego odnośne powierzchnie nie są brane w rachubę przy planowaniu rozmieszczenia baz surowcowych - wchodzi natomiast w zakres planowania urbanistycznego.

Rozpiętość wahań udziału gruntów nieuprawnych w powierz-chniach powiatów wiejskich pozwoliła zastosować na mapie dość rów-nomierne szczeblowanie, operujące w granicach od 2 do 20% odstępami dwuprocentowymi, które dopiero powyżej granicy 20% zastąpiono od-stępami pięcioprocentowymi, co uzasadnione jest niezmiernie szczup-łą ilością powiatów, wykazujących tak wysokie udziały gruntów nie-uprawnych.

Już pobieżny rzut oka na rozpatrywaną mapę pozwala stwier-dzić istnienie pewnych układów pionowych, dających w wyniku trzy słupy wzmożonego udziału gruntów nieuprawnych, biegnące z północy na południe: pierwszy z tych słupów dotyczy zachodniej strefy przy-granicznej /Wolin-Zgorzelec/, drugi widoczny jest na linii Sławno-Biała Małopolska - trzeci wreszcie obejmuje szereg powiatów od Kę-

gorzewa ku Krańnikowi.

Analiza powiatów, wskazujących najwyższe wskaźniki procentowe, pozwala podzielić je zgrubsza na cztery grupy:

1/ strefy o silnym udziale wód śródlądowych /Pojezierze Mazurskie, Żuławy/,

2/ strefy o wielkim zagęszczeniu bogactw kopalnianych /Zagłębie Górnośląskie/,

3/ strefy wybitnie zurbanizowane /powiat warszawski/,

4/ okolice, gdzie nie można się dopatrzeć żadnego z wyżej wymienionych czynników, co wskazuje na istnienie w nich nieproporcjonalnie wysokiego udziału nieużytków właściwych /Szczecinek, Puławy, Wieluń, Milicz, Żagań, Szprotawa, Międzyrzecz i t.d./

Natomiast okręgi o najniższych wskaźnikach obejmują:

1/ niektóre okolice szczególnie żyzne /Hrubieszów i powiaty sąsiadujące/,

2/ znaczną część województwa poznańskiego o glebach średnich na linii Nowy Tomyśl-Krotoszyn-Września /co zdaje się wskazywać na czynniki szczególnie racjonalnego zagospodarowania/,

3/ większość województwa rzeszowskiego aż po Karpaty /wyjątkowo niski stopień urbanizacji/.

Wynika stąd, iż okolice górzyste bynajmniej nie wykazują nasilenia udziału gruntów nieuprawnych, o czym świadczy fakt, iż w kategorii rekordowo niskiej / 2-4% / mieści się - obok Płocka - typowo górski powiat leski.

Z punktu widzenia potrzeb planowania terenów wiejskich, mającego za zadanie najwłaściwsze wykorzystanie wszelkich gruntów - należy dążyć do wyodrębnienia z kategorii gruntów nieuprawnych tej ich części, która odpowiada nieużytkom właściwym; ma to szczegól-

ne znaczenie przy projektowaniu lokalnego związku sieci leśnictwa przy czym obie części niniejszego opracowania uzupełniać się winny wzajemnie, dając planiście podstawę do wysnuwania możliwie bezbłędnych wniosków; dlatego też sprawie tej poświęcimy jeszcze nieco uwagi, starając się przedstawić próbę metodycznego jej rozwiązania, nadającego się do zastosowania w etapie prac wstępnych zwłaszcza w ramach rozważań wojewódzkich.

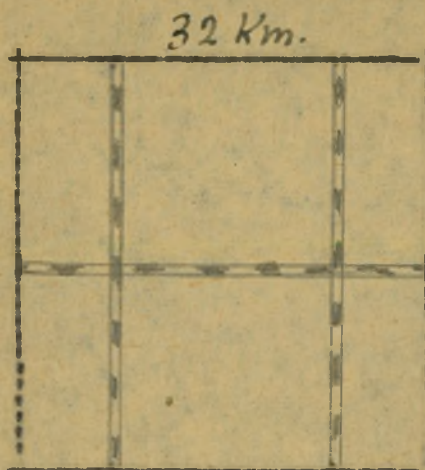
Przedewszystkim należy wydzielić z kategorii gruntów nieuprawnych wody; metodą uproszczoną można tego dokonać, planimetrując na mapie powierzchnię jezior i ustalając jej stosunek procentowy do ogólnej powierzchni rozpatrywanego terytorium. Wody biegnące /rzeki i strumienie/ zaliczamy raczej do sieci komunikacyjnej, o którym to czynniku mowa będzie niżej.

Następnie powinniśmy określić powierzchnię gruntów, potrzebnych dla celów osiedleńczych. Orientacyjne rozpatrzenie się w tym zagadnieniu prowadzi do wniosku, że na 1 mieszkańca potrzeba przeciętnie powierzchni 1 ara /na wsi nieco mniej, około 0,7 ara - w miastach zaś nieco więcej, 1,2 - 1,3 ara/. Dla całego narodu, szacowanego w koncepcji długofalowej, na 30 milionów, wypadnie tedy 3.000 km.² gruntów, przeznaczonych pod osady; stanowi to około 1% ogólnej powierzchni państwa. Z kolei przejść musimy do określenia powierzchni niezbędnej sieci komunikacyjnej.

Zakładamy istnienie 4 głównych typów dróg, których szerokość - idąc od najważniejszych ku drobnym - maleje w każdym szczeblu dwukrotnie, długość zaś zwiększa się trzykrotnie; schematyczne ujęcie tego zagadnienia w postaci ciągów liczbowych prawidłowych nie rości oczywiście pretensji do ścisłości, zdaje się jednak dość wiernie odpowiadać potrzebom terenu. Wyniknie stąd układ następujący:

	<u>szerość</u>	<u>Stosunek długości</u>
A. Koleje żelazne	24 m.	1
B. Szosy główne	12 "	3
C. Trakty	6 "	9
D. Drogi polne	3 "	27

Dla powierzchni 1000 km². /przeciętny powiat wiejski/ za-
potrzebowanie przeciętne na sieć kolejową wynosi 3 x 32 km.,

co odpowiada łącznej długości 96 kilometrów bieżących; przy tej
wielkości odległość maksymalna od stacji /uwzględniając linie tamane/
nie przekracza 10-15 km., zgodnie z wymogami właściwego uzbroje-
nia komunikacyjnego terenów rolniczych - ogólna zaś długość pań-
stwowej sieci kolejowej przewyższa niezbyt znacznie długość sieci
istniejącej. Wyliczmy teraz, zgodnie z przyjętym systemem ciągów,
ogólną powierzchnię sieci komunikacyjnej.

Na 1000 km². przypada przeciętnie:

A. 24 m.	x	96 km.	-	2,3 km ² .
B. 12 "	x	288 "	-	3,5 "
C. 6 "	x	864 "	-	5,2 "
D. 3 "	x	2592 "	-	7,8 "
Razem				18,8 km ² .

Dla 310.000 km². /obszar Polski/ łączna powierzchnia wyniesie
5800 km²., t.j. około 1,8% ogólnej powierzchni państwa. Obsz czyn-

niki razem /osiedleńczy i komunikacyjny/ dają tedy w sumie 8.800 km.², co odpowiada 2,8% powierzchni państwa.

Oczywistą jest rzeczą, że zróżnicowanie regionalne powyższego wskaźnika zależy od lokalnej intensywności rozwoju gospodarczego i związanego z nim rozwoju ludnościowego; czynnik komunikacyjny uważamy tu za funkcję czynnika osiedleńczego - wystarczy zatem uchwycić podstawę zróżnicowania rozwoju ludnościowego województw, by wyznaczyć dla nich w przybliżeniu właściwą rozpiętość wahań regionalnych, jakim ulegnie podana wyżej norma 2,8%.

Proponujemy oprzeć się tu na dwóch czynnikach, a mianowicie gęstości zaludnienia i natężeniu urbanizacji/mierzonym stosunkiem procentowym ludności miejskiej do zaludnienia ogólnego/. Prace demograficzne Biura Studiów G.U.P.P. pozwalają nam nadświetlić oba poruszone momenty z punktu widzenia stanu faktycznego w roku 1931 i stanu przewidywanego na rok 1950; średnia z obu tych stanów zdaje się odpowiadać najlepiej wymogom metodycznym w dążeniu do określenia miary spodziewanej stabilizacji.

Wstępny miernik intensywności osiedleńczej formułujemy jako pierwiastek kwadratowy z iloczynu gęstości zaludnienia na 1 km². przez procent ludności miejskiej, dzielonego przez 100 /ta ostatnią czynność nie wprowadza żadnej istotnej zmiany do podstaw wyliczeniowych, dążąc jedynie do zredukowania ilości cyfr uwzględnianych - w celu uproszczenia rachunku/.

Podstawy wymierzenia intensywności osiedleńczej
województw.

Województwa	1931				1950			
	gęstość ludn.	% urba nizac.	ilo- czyn :100	Miernik wstępny	gęstość ludn.	% urba nizac.	ilo- czyn :100	Miernik wstępny
Warszawskie	119,7	49,6	59,4	7,7	92,7	43,3	40,0	6,3
Łódzkie	130,5	41,8	54,6	7,4	97,8	44,0	43,0	6,6
kieleckie	105,0	22,3	23,0	4,8	72,0	29,2	20,9	4,6
lubelskie	79,9	15,2	12,0	3,5	69,2	17,4	11,8	3,4
białostockie	51,5	19,4	9,9	3,1	48,8	19,1	9,3	3,0
olsztyńskie	47,6	29,2	13,9	3,7	46,0	16,7	7,8	2,8
gdańskie	96,8	60,9	59,1	7,7	93,2	49,0	45,6	6,8
bydgoskie	75,2	37,3	28,0	5,3	74,9	38,7	29,3	5,4
szczecińskie	58,0	44,5	25,5	5,0	49,3	23,3	11,3	3,4
poznańskie	76,3	38,6	29,6	5,4	66,5	37,3	24,8	5,0
wrocławskie	122,6	48,1	59,0	7,7	77,2	41,1	31,6	5,6
katowickie	207,6	37,6	77,0	8,7	181,8	40,0	72,7	8,5
krakowskie	137,9	28,7	40,0	6,3	100,5	37,5	38,0	6,2
rzeszowskie	100,0	8,4	8,4	2,9	67,4	20,0	13,5	3,7
P o l a k a	95,7	35,7	34,2	5,9	77,1	35,0	27,0	5,2

Zaznaczyć należy, że wszelkie cyfry powyższego zestawienia obliczone zostały z uwzględnieniem dziś obowiązujących granic terytorialnych - z tym, że miasta Warszawa i Łódź włączone zostały do podstaw obliczeniowych odnośnych województw, co było niezbędne dla uzyskania obrazu, charakteryzującego całość omawianych regionów.

Wyliczywszy średnią z obu podstawowych mierników wstępnych, wynoszącą 5,6 - przekonujemy się, iż wskaźnik ten odpowiada ściśle

zdwojonej normie osiedleńczo-komunikacyjnej, którą wyżej określiliśmy na 2,8% powierzchni państwa. Wynika stąd, iż dzieląc przez 2 średnie z mierników wstępnych wojewódzkich - otrzymamy szereg liczb, odzwierciedlających w przybliżeniu poszukiwaną przez nas rozpiętość wojewódzkich norm osiedleńczo-komunikacyjnych, wyznaczających procent, jaki w poszczególnych województwach zajmą grunty pod zabudowaniami i drogami.

Ustalenie norm osiedleńczo-komunikacyjnych dla województw.

Województwa	Mierniki zredukowane		Norma	Województwa	Mierniki zredukowane		Norma
	1931	1950			1931	1950	
warszawskie	3,8	3,1	3,4	bydgoskie	2,6	2,7	2,7
Łódzkie	3,7	3,3	3,5	szczecińskie	2,5	1,7	2,1
kieleckie	2,4	2,3	2,3	poznańskie	2,7	2,5	2,6
lubelskie	1,7	1,7	1,7	włocławskie	3,8	2,8	3,3
małopolskie	1,5	1,5	1,5	katowickie	4,3	4,2	4,2
olsztyńskie	1,8	1,4	1,6	krakowskie	3,1	3,1	3,1
gdańskie	3,8	3,4	3,6	rzeszowskie	1,4	1,8	1,6
P o l s k a					3,0	2,6	2,8

Nie ulega wątpliwości, że przedstawiona tu metoda dać może jedynie wyniki orientacyjne; wydaje się jednak, że uwzględnione w niej założenia, które staraliśmy się w niniejszym szkicu wyjaśnić - uczynić ją mogą praktyczną w tym znaczeniu, iż na jej podstawie udać się może, z niewielkim stosunkowo błędem, wyodrębnienie z łącznej kategorii gruntów nieuprawnych tej ich części, która odpowiadać będzie nieużytkom właściwym. Zagadnienie to ma dla planowania podstaw rozwoju gospodarczego terenów wiejskich znaczenie nie-

małe - i dlatego też poświęciliśmy tu najwięcej miejsca w toku niniejszych rozważań.

W końcu pracy dołącza się wykaz wskaźników procentowych, oznaczających udział gruntów nieuprawnych w powierzchniach poszczególnych powiatów wiejskich całego kraju.

Wykaz wskaźników powiatowych.

Woj. warszawskie

Ciechanów	8,0	Łęczyca	9,8	Brubieszów	5,2	Braniewo	9,1
Działdowo	5,6	Łowicz	9,8	Krasnystaw	5,7	Gierdawy	7,6
Garwolin	9,9	Łódź	11,1	Kraśnik	10,6	Giżycko	21,1
Grójec	6,5	Opatów	8,9	Lubartów	8,9	Iława	12,7
Grodzisk	10,2	Piotrków	8,3	Lublin	6,1	Kętrzyn	8,8
Grójec	7,8	Radomsko	9,7	Luków	9,9	Lidzbark	9,1
Maków	9,0	Rawa Maz.	9,3	Puławy	15,3	Korąg	14,4
Mińsk	9,2	Sieradz	6,9	Radzyń	6,7	Kragowo	19,5
Mława	8,9	Skierniewice	6,8	Siedlce	6,3	Widzica	9,8
Ostoleka	15,9	Wieluń	13,1	Tomaszów	5,3	Olsztyn	14,5
Ostrów Maz.	12,2			Włodawa	9,0	Ostróda	12,7
Płock	3,8	<u>Woj. kieleckie</u>		Zamość	5,0	Pasiek	8,9
Płock	8,4	Busko	7,3			Pisz	20,7
Przasnysz	11,6	Częstochowa	9,2	<u>Woj. białostockie</u>		Reszel	11,1
Pułtusk	9,9	Jędrzejów	7,8	Augustów	11,0	Sas	13,1
Radzymin	16,2	Kielce	8,3	Białystok	8,4	Szczytno	11,5
Sierpe	7,9	Kozienice	11,8	Bielak	11,7	Węgorzewo	20,8
Sochaczew	6,3	Opatów	7,5	Grajewo	11,7		
Sokolów	10,6	Pinczów	5,9	Łomża	9,8	<u>Woj. gdańskie</u>	
Warszawa	19,5	Radom	8,0	Sokółka	10,0	Kartuzy	13,6
Węgrów	9,2	Sandomierz	11,2	Suwałki	16,8	Kościerzyna	11,8
		Wierzbnik	7,4	Wysokie Maz.	6,3	Starogard	10,1
<u>Woj. łódzkie</u>		Włoszczowa	8,6	Elk	17,2	Tczew	9,2
Brzeziny	9,0	<u>Woj. lubelskie</u>		Gołdap	11,8	Wejherowo	9,9
Końskie	11,6	Biała Podl.	8,8	Olecko	15,1	Elbląg	14,3
Kutno	6,8	Białgoraj	6,7	<u>Woj. olsztyńskie</u>		Gdańsk	16,1
Łask	8,4	Chełm	8,3	Bartoszyce	7,5	Kwidzyn	9,8
						Lębork	12,8

Malbork	15,0	Drawsko	11,8	Koło	10,1	Sulęcín	7,6
Sztum	8,5	Gryfin	13,1	Konin	9,7	Swiebodzin	10,0
<u>Woj.bydgoskie</u>		Zamień	9,6	Kościan	5,6	Trzcianka	10,0
Aleksandrów	10,7	Koło-brzeg	9,9	Kretoszyn	5,8	Wschowa	7,8
Brodnica	6,7	Koszalin	11,3	Leszno	6,0	Ziel.Góra	8,6
Bydgoszcz	12,3	Lobez	8,7	Międzychód	9,4	<u>Woj.wrocławskie</u>	
Chełmno	10,3	Miastko	9,6	Mogilno	9,5	Bolesławiec	10,6
Chojnice	13,2	Myślibórz	10,0	N.Tomyśl	5,8	Brzeg	9,5
Grudziądz	7,9	Nowogród	7,4	Oborniki	6,6	Bystrzyca	6,9
Inowrocław	5,2	Pyrzyce	11,0	Ostrów WKP	4,9	Dzierżoniów	7,5
Lipno	9,9	Sławno	11,7	Poznań	8,8	Głogów	10,3
N.Miasto	8,1	Słupsk	14,7	Rawicz	5,9	Góra	7,6
Nypin Maz.	8,2	Starogród	9,7	Szamotuły	6,3	Jawor	6,8
Sępólno	9,0	Szczecinek	19,5	Brez	7,1	Jel.Góra	7,6
Szubin	7,0	Wałcz	10,2	Sroda Wkp	5,1	Kamieniógóra	6,7
Swiecie	10,4	Wkryjście	13,3	Turek	10,3	Kłodzko	8,7
Toruń	13,9	Wolin	18,0	Wągrowiec	7,7	Koźuchów	8,8
Tuchola	6,9	Zagórze	11,2	Wolsztyn	8,3	Legnica	5,1
Wąbrzeźno	7,1	Złotów	7,7	Września	4,8	Lubań	9,6
Włocławek	9,1	<u>Woj.poznańskie</u>		Znin	8,2	Lubiń	7,3
Wyrzysk	6,4	Chodzież	7,5	Babimost	9,4	Lwówek	7,3
<u>Woj.szczecińskie</u>		Czarnków	4,8	Gorzów	10,0	Milicz	13,7
Białogród	7,6	Gniezno	6,8	Gubin	12,4	Nowy Sącz	6,9
Bytów	12,1	Gostyń	4,5	Krosno Lub.	10,3	Olawa	8,6
Chojna	11,1	Jarocin	5,2	Międzyrzecz	13,3	Oleśnica	7,0
Chośczno	8,8	Kalisz	8,9	Nypin Lub.	9,5	Strzelin	6,5
Ozłuchów	9,7	Kępno	6,1	Skwierzyna	7,7	Syców	8,5
				Strzelce Lub.	8,9	Szprotawa	13,1

				<u>Woj.krakowskie</u>	<u>Woj.rzeszowskie</u>		
• Sroda Sl.	6,5	Rybnik	10,2	Biała Mip.	12,6	Brzozów	4,9
Swidnica	7,0	Tarn. Góry	12,8	Bochnia	7,3	Dębica	6,9
Trzebnica	7,6	Zawiercie	7,9	Brzesko	7,1	Gorlice	6,5
Wałbrzych	11,2	Bytom	16,2	Chrzanów	5,9	Jarosław	4,7
Wolów	8,1	Dobrodzień	7,2	Dąbrowa	8,4	Jasło	6,7
Wrocław	9,2	Gliwice	10,8	Kraków	7,1	Kolbuszowa	4,5
• Łąbkowice	7,2	Głabczyce	7,7	Limanowa	9,4	Krosno Mip.	4,7
Zgorzelec	11,9	Grodków	11,0	Miechów	6,5	Lesko	3,8
Złotoria	7,2	Kluczborek	7,4	Myślenice	8,7	Lubaczów	6,3
Żary	10,9	Koźle	7,3	N. Sącz	6,4	Łańcut	5,9
Żagań	13,0	Siemodlin	9,5	N. Targ	7,2	Mielec	7,6
• <u>Woj.katowickie</u>		Nysa	11,0	Olkusz	12,0	Misko	5,2
Będzin	15,6	Oleśno	6,3	Tarnów	9,6	Przemysł	6,9
Bielsko	11,0	Opole	7,2	Wadowice	11,0	Przeworsk	7,0
Cieszyn	7,8	Prądnik	6,2	Żywiec	5,4	Rzeszów	6,0
Katowice	28,8	Racibórz	8,8			Sanok	6,3
Lubliniec	5,2	Strzelce Sl.	8,5			Tarnobrzeg	9,1
Pszczyna	9,0						

